

İSLÂM ORTAK PAYDASI

Prof. Dr. Hasan ONAT

İslâm, en temelde Tevhid ilkesini, yani Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmeyi esas alan bir dindir. Bu yönüyle İslâm, yalnızca belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkmış yeni bir din olarak değil, insanlık tarihi boyunca devam eden ilahî vahiy geleneğinin ortak adı olarak anlaşılmalıdır. Kur'an'ın ortaya koyduğu perspektife göre, Hz. Âdem'den itibaren gönderilen bütün peygamberler insanları aynı temel hakikate, yani Allah'ın birliğine iman etmeye çağırılmışlardır. Bu nedenle İslâm, tarihsel olarak yeni bir dinin başlangıcını ifade etmez; aksine insanlık tarihinin başından itibaren süregelen tevhid inancının son ve tamamlayıcı aşamasını temsil eder.

Kur'an'da pek çok ayette bütün peygamberlerin aynı temel mesajı insanlığa ilettiği ifade edilmektedir. Bu mesajın özü, insanın yalnızca Allah'a kulluk etmesi, O'na ortak koşmaması ve hayatını ilahî rehberliğe uygun şekilde düzenlemesidir. Bu açıdan bakıldığında İslâm, vahiy eksenli din geleneğinin son halkası olarak ortaya çıkmış ve önceki peygamberlerin getirdiği tevhid çağrısını yeniden teyit etmiştir. Hz. Muhammed ise bu vahiy zincirinin son halkası olarak gönderilmiş ve böylece nübüvvet kurumu onunla birlikte tamamlanmıştır.

Günümüzde dünya nüfusunun önemli bir kısmı İslâm dinine mensuptur. Yaklaşık bir buçuk milyar insan kendisini Müslüman olarak tanımlamakta ve hayatını İslâm'ın inanç ve değer sistemi doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu geniş ve çok çeşitli toplumsal yapı içinde Müslümanları ortak bir kimlik altında birleştiren en temel unsur, İslâm'ın inanç esaslarıdır. Bu esasların merkezinde ise tevhid inancı yer almaktadır. Tevhid, yalnızca Allah'ın birliğine iman etmeyi ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda insanın hayatını bu inanç doğrultusunda düzenlemesini de içerir. Bu nedenle tevhid, İslâm'ın teolojik yapısının merkezinde yer alan kurucu ilkedir.

Bununla birlikte Kur'an, İslâm inancını yalnızca tevhid ile sınırlı tutmamış; tevhid ile birlikte bazı temel inanç esaslarını da iman çerçevesinin vazgeçilmez unsurları olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda Kur'an, insanın öldükten sonra yeniden dirileceğine, yani ahiret hayatının varlığına inanmasını da iman esaslarından biri olarak belirtmektedir. İslam düşüncesinde "meâd" kavramı ile ifade edilen bu inanç, insanın dünya hayatındaki davranışlarının

ahirette karşılık bulacağı fikrine dayanmaktadır. Böylece insan, yaptığı her davranıştan sorumlu olduğunu bilerek hayatını düzenlemek durumundadır.

İslam'ın temel inanç esaslarından bir diğeri ise nübüvvet kurumudur. Kur'an, Allah'ın insanlara rehberlik etmek amacıyla peygamberler gönderdiğini ve bu peygamberlerin ilahî mesajı insanlara ulaştırdıklarını belirtmektedir. Bu peygamberler zincirinin son halkası ise Hz. Muhammed'dir. Kur'an'a göre Hz. Muhammed, peygamberlik kurumunun son temsilcisidir ve onunla birlikte vahiy süreci tamamlanmıştır. Dolayısıyla İslam inancının temel çerçevesi belirlenirken tevhid, ahiret ve nübüvvet inancı birlikte düşünülmelidir.

Bu bağlamda "İslâm ortak paydası" kavramı gündeme geldiğinde, akla gelen temel inanç esasları tevhid, ahiret ve nübüvvet inancı olmaktadır. Bu üç temel ilke, Müslüman kimliğinin en temel belirleyici unsurlarını oluşturmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi bir insan, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, hangi mezhebe, tarikata veya cemaate mensup olursa olsun, eğer Kur'an'da belirtilen bu temel esaslara inanıyorsa Müslümandır ve İslâm dairesi içinde yer almaktadır. Bu yaklaşım, İslam'ın kapsayıcı ve evrensel karakterini ortaya koymaktadır.

İslâm ortak paydasının belirlenmesinde en temel referans kaynağı ise Kur'an'dır. Kur'an, Müslümanlar için hem inanç esaslarını hem de temel değerler sistemini belirleyen ilahî rehber niteliğindedir. Bir meselenin iman esası olup olmayacağı doğrudan doğruya vahiy tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle iman esaslarının kapsamını genişletmek veya daraltmak insanın yetkisinde değildir. İman esasları konusunda belirleyici olan, yalnızca Allah'ın vahiy yoluyla bildirdiği ilkeler ve hükümleridir.

Aynı şekilde iman esaslarının bilgi boyutuna ilişkin ana çerçeve de vahiy tarafından ortaya konulmuştur. Kur'an, Müslümanın hangi temel ilkelere inanması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiş ve bu çerçeveyi belirlemiştir. Bu durum, İslam'da iman konusunun insan tarafından keyfi biçimde belirlenemeyeceğini göstermektedir. Bir insan Müslüman olmaya kendi özgür iradesiyle karar verir; ancak iman konusundaki kurucu bilgiyi vahyin belirlediği çerçevede kabul etmek durumundadır.

İslam'da ibadetlerin belirlenmesi konusunda da benzer bir durum söz konusudur. İbadetlerin temel çerçevesi doğrudan vahiy tarafından belirlenmiştir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi temel ibadetler Kur'an'da açık bir şekilde ifade

edilmiş ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla somut bir biçim kazanmıştır. Bu nedenle ibadetlerin mahiyeti ve temel ilkeleri de insanın bireysel tercihleriyle değil, vahyin ortaya koyduğu esaslarla şekillenmektedir.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken husus, Hz. Muhammed'in yeni bir iman esası veya yeni bir ibadet getirmiş olmadığıdır. Hz. Peygamber'in görevi, vahiy yoluyla kendisine bildirilen ilahî mesajı insanlara tebliğ etmek ve bu mesajın hayata nasıl uygulanacağını örnek bir yaşamla göstermektir. Kur'an'ın ifadesiyle Hz. Muhammed, vahyin taşıyıcısı ve açıklayıcısıdır. Dolayısıyla İslam'ın inanç ve ibadet sistemi, peygamber tarafından ortaya konulan yeni hükümlerden değil, vahyin belirlediği temel ilkelerden oluşmaktadır.

Sonuç olarak İslam'ın temel yapısı, tevhid merkezli bir inanç sistemi üzerine kuruludur ve bu sistem tevhid, ahiret ve nübüvvet inancı ile tamamlanmaktadır. Bu üç temel ilke, Müslüman kimliğinin en önemli ortak paydasını oluşturmakta ve İslam toplumunun farklı mezhepler, yorumlar ve kültürel gelenekler içindeki çeşitliliğine rağmen ortak bir inanç zemininde buluşmasını sağlamaktadır.

İslâm'ın bir din olarak temel kurucu ilkeleri Kur'an'da açık bir biçimde ortaya konulmuştur. Kur'an, yalnızca inanç esaslarını bildiren bir metin olmanın ötesinde, insanın varoluşunu anlamlandırmasına yardımcı olan kapsamlı bir değerler ve ilkeler sistemini de içermektedir. Bu bağlamda İslâm'ın temel ilkeleri, yalnızca vahye dayanan hükümler değil; aynı zamanda insan aklının da kavrayabileceği evrensel doğrular olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kur'an'ın birçok ayetinde insanın düşünmesi, aklını kullanması, sorgulaması ve hakikati araştırması teşvik edilmektedir. Bu durum, İslâm düşüncesinde aklın önemli bir epistemolojik araç olarak kabul edildiğini göstermektedir.

İslam düşünce geleneğinde akıl ile vahiy arasında çatışmacı bir ilişki değil, tamamlayıcı bir ilişki söz konusudur. Kur'an'ın ortaya koyduğu temel ilkeler incelendiğinde, bu ilkelerin büyük ölçüde insan aklının da ulaşabileceği evrensel doğrularla uyum içinde olduğu görülmektedir. İnsan akli, doğruyu ve yanlış ayırt edebilme kapasitesine sahip bir yetidir. İnsan, aklını kullanarak hakikate ulaşabilir ve doğru olanı kavrayabilir. Bu nedenle İslam düşüncesinde akıl, hakikati anlamının ve vahyin mesajını kavramanın en önemli araçlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Bununla birlikte aklın önemli bir sınırı bulunmaktadır. Akıl doğruyu gösterebilir; fakat doğru olanın hayata geçirilmesini garanti edemez. Başka bir ifadeyle doğruyu bilmek, her zaman doğruyu yapmak anlamına gelmemektedir. İnsan, doğru olanı bildiği halde farklı sebeplerle bu doğrulara uygun davranmayabilir. Bu durum, insanın yalnızca bilgiye değil, aynı zamanda yönlendirici ve bağlayıcı bir ilahî rehberliğe de ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. İşte bu noktada vahiy, insan için varoluşsal bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Vahiy, insanın aklıyla ulaşabileceği hakikatleri teyit etmekte ve bu doğruların hayata geçirilmesi için güçlü bir normatif çerçeve sunmaktadır. Akıl, doğruyu keşfetme kapasitesine sahiptir; vahiy ise bu doğruların bağlayıcı bir ilke haline gelmesini sağlayan ilahî bir rehberlik sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında akıl ve vahiy arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır. Aklın bulabileceği doğrular, vahiy tarafından desteklendiğinde insan davranışları üzerinde daha güçlü bir yaptırım etkisi ortaya çıkmaktadır. Böylece doğru olanın yalnızca teorik düzeyde bilinmesi değil, aynı zamanda pratik hayatta uygulanması mümkün hale gelmektedir.

İnsan mutluluğunun ve toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi de büyük ölçüde akıl ile vahyin birlikte etkin olmasına bağlıdır. Aklın rehberliği olmadan vahyin doğru anlaşılması mümkün değildir; vahyin rehberliği olmadan da aklın ulaştığı doğruların kalıcı ve bağlayıcı bir değerler sistemi oluşturması güçleşir. Bu nedenle İslam düşüncesinde akıl ve vahiy birbirinin alternatifi değil, birbirini tamamlayan iki temel kaynak olarak kabul edilmiştir.

Nitekim İslam'ın temel ortak paydası da bu iki unsurun birlikte işleyişini gerektirmektedir. Kur'an'da yer alan iman, ibadet ve ahlak alanındaki temel kurucu ilkeler, Hz. Muhammed'in örnek hayatı aracılığıyla somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Hz. Peygamber'in hayatı, Kur'an'da ifade edilen ilahî ilkelerin nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini gösteren pratik bir model niteliği taşımaktadır. Böylece aklın kavrayabileceği ilahî ilkeler, vahyin rehberliği ve peygamberin örnekliliği sayesinde açık ve anlaşılır bir biçimde insanlığın önüne konulmuştur.

Hız. Muhammed'in sağlığında bu ilkeler açık bir biçimde ortaya konulmuş ve İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak alanındaki temel çerçevesi tamamlanmıştır. Bu

nedence İslam'da yeni bir iman esasının ortaya konulması veya yeni bir ibadetin ihdas edilmesi mümkün değildir. Nitekim İslam inancına göre Hz. Muhammed son peygamberdir ve onunla birlikte vahiy süreci tamamlanmıştır. Vahyin sona ermesiyle birlikte dinin kurucu ilkeleri de kesin biçimde belirlenmiş ve tamamlanmıştır.

Bu durum, Müslümanların din karşısındaki konumunu da belirlemektedir. Vahyin sona ermesinden sonra Müslümanların görevi yeni bir din üretmek veya yeni inanç esasları ortaya koymak değildir. Aksine Müslümanların temel sorumluluğu, vahyin ortaya koyduğu ilkeleri doğru bir şekilde anlamak ve bu ilkeleri hayatlarında uygulamaktır. Dolayısıyla İslam düşüncesinde dini faaliyetlerin büyük bir kısmı, var olan dini anlamaya, yorumlamaya ve yaşanabilir hale getirmeye yönelik çabalardan oluşmaktadır.

Hz. Muhammed'in yaşadığı döneme bakıldığında, İslam toplumunun henüz mezhep, tarikat veya cemaat gibi kurumsal yapılanmalar etrafında örgütlenmiş olmadığı görülmektedir. Bu dönemde Müslüman kimliği, doğrudan doğruya Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in rehberliğine dayanan ortak bir inanç ve değerler sistemi etrafında şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle bu dönemde yalnızca Müslüman bireylerden oluşan bir topluluk söz konusudur. Mezhepler, tarikatlar ve cemaatler gibi yapılanmalar ise daha sonraki tarihsel süreçte ortaya çıkmış sosyal ve düşünsel oluşumlardır.

Dolayısıyla İslam'ın ilk döneminde din anlayışını belirleyen temel unsur, vahyin rehberliği ve peygamberin örnekliliğidir. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan mezhep ve dini oluşumlar ise bu temel ilkelerin farklı yorum ve uygulama biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Bu gerçeklik dikkate alındığında, mezhep, tarikat veya cemaat gibi oluşumların İslam'ın kendisiyle özdeşleştirilmesi mümkün değildir. İslam'ın özünü oluşturan temel kurucu ilkeler, Kur'an'da belirlenmiş ve Hz. Muhammed'in örnek hayatı ile insanlığa açık bir şekilde gösterilmiştir.

İslam'ın temel ortak paydasının anlaşılması ve hayata geçirilmesi sürecinde Hz. Muhammed'in rolü merkezi bir önem taşımaktadır. Kur'an, Hz. Peygamber'i sahip olduğu "yüce ahlak" ile tanımlamakta ve onu müminler için "en güzel örnek" olarak nitelendirmektedir. Bu durum, İslam'ın yalnızca teorik bir inanç sistemi değil, aynı zamanda pratik hayatta uygulanabilir bir değerler bütünü olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in hayatı, Kur'an'da ortaya

konulan ilahî ilkelerin somut bir biçimde nasıl hayata geçirileceğini gösteren canlı bir model niteliğindedir.

Kur'an'ın dikkat çektiği bu örneklik, Hz. Peygamber'in vahyi insanlara ulaştırma görevindeki güvenilirliği ve doğruluğu ile ilişkilidir. Bu bağlamda peygamberlik görevi kapsamında Hz. Muhammed'in vahyi tebliğ ederken yanılmazlığı söz konusudur. Ancak bunun dışında Hz. Peygamber'in bir insan olduğu gerçeği Kur'an tarafından açık bir biçimde vurgulanmıştır. Dolayısıyla onun örnekliği, insanüstü bir varlık olarak taklit edilmesi gereken bir model değil; insan olmanın imkânları içinde ilahî rehberliğe uygun bir hayatın nasıl yaşanabileceğini gösteren bir örnekliktir.

Bu nedenle Sünnet'e uymak, Hz. Peygamber'i mekanik biçimde taklit etmek anlamına gelmez. Aksine Sünnet'e uymak, onun ortaya koyduğu ahlaki ve ilkesel yaklaşımı anlamak ve bu yaklaşımı kendi hayatında gerçekleştirmeye çalışmak demektir. Taklit, düşünmeden yapılan bir davranışı ifade ederken; örnek almak bilinçli bir kavrayış ve anlama sürecini gerektirir. Bu nedenle Hz. Peygamber'i örnek almak öncelikle onu tanımayı, söz ve davranışlarının arkasındaki anlamı kavramayı gerektirir. Bilmediğimiz veya anlamadığımız bir peygamberi örnek almamız mümkün değildir.

İslam ortak paydasının bilgi boyutunda belirleyici olan en temel kaynak ise vahiydir. Kur'an, Müslümanların inanç, ibadet ve ahlak alanındaki temel referans metnidir. Hz. Muhammed, kendisine gelen vahyi büyük bir titizlikle insanlara ulaştırmış ve vahyin korunması için gerekli tedbirleri almıştır. Peygamber döneminde vahiy katipleri, indirilen ayetleri yazıya geçirerek kayıt altına almış; aynı zamanda sahabe bu ayetleri ezberleyerek hafızalarında muhafaza etmiştir. Böylece Kur'an, hem yazılı metin olarak hem de sözlü aktarım yoluyla nesilden nesile aktarılmış ve günümüze kadar korunarak ulaşmıştır.

Kur'an'ın bu şekilde korunmuş olması, İslam düşüncesinde vahyin merkezi konumunu açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an, İslam'ın temel kurucu ilkelerini belirleyen ilahî bir metin olarak Müslümanların başlıca referans kaynağıdır. Bunun yanında Hz. Muhammed'in sözleri, fiilleri ve onayları da Müslümanlar için önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Hadis ve sünnet olarak ifade edilen bu miras, Kur'an'da yer alan ilkelerin pratik hayatta nasıl uygulanacağını gösteren örnekler içermektedir.

Bu bağlamda hadis ve sünnet, Kur'an'ın kurucu ilkelerinin hayata geçirilmesi sürecinde yol gösterici bir işlev görmektedir. Hz. Peygamber'in yaşamı boyunca Kur'an'ı merkeze aldığı ve bütün davranışlarını vahyin rehberliği doğrultusunda şekillendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber'den bize ulaşan bilgiler de Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde değerlendirilmek durumundadır. Başka bir ifadeyle hadis ve sünnet, Kur'an'ın ışığında anlaşılmalı ve aklın rehberliği ile yorumlanmalıdır.

Hız. Muhammed'in yaşadığı dönemde oluşan Müslüman topluluk, Kur'an'ın belirlediği temel inanç esasları etrafında şekillenmiştir. Bu topluluğu oluşturan insanlar, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna iman etmiş, Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanmış ve tevhid ile ahiret inancını kabul etmiş bireylerden oluşmaktadır. Bu topluluğun herhangi bir mezhep, cemaat veya tarikata mensup olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü o dönemde bu tür kurumsal yapılanmalar henüz ortaya çıkmamıştır. Nitekim Kur'an'da da mezhep, cemaat veya tarikat gibi yapılanmalardan söz edilmemektedir.

Bu nedenle sahabe dönemi, İslam ortak paydasının en saf ve en doğal biçimiyle yaşandığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, Müslümanların doğrudan vahiy ve peygamber rehberliği ile şekillenen bir dini tecrübeye sahip oldukları bir zaman dilimini ifade etmektedir. Sahabe nesli, Kur'an'ın ortaya koyduğu değerleri doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in rehberliğinde öğrenmiş ve bu değerleri hayatlarına yansıtmıştır. Bu yönüyle sahabe dönemi, İslam'ın temel ilkelerinin toplumsal hayata nasıl aktarılabilirliğini gösteren önemli bir tarihsel tecrübe niteliği taşımaktadır.

Bununla birlikte sonraki dönemlerde sahabe neslinin aşırı derecede idealize edildiği de görülmektedir. Sahabenin örnekliği vurgulanırken onların insan olduğu gerçeği zaman zaman göz ardı edilmiştir. Oysa sahabe de diğer insanlar gibi hata yapabilen, farklı görüşlere sahip olabilen bireylerden oluşan bir topluluktur. Sahabe dönemini doğru anlamak, bu dönemi insanî gerçekliği içinde değerlendirmekle mümkündür.

İslam ortak paydasının temelinde insan anlayışı önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an'a göre insan, "en güzel biçimde yaratılmış" bir varlıktır ve yeryüzünde halife olarak görevlendirilmiştir. İnsan, akıl ve özgür irade sahibi bir varlık olarak yaratılmış; ayrıca yaratıcı düşünme ve üretme kapasitesi ile donatılmıştır. Kur'an'da insanın "isimleri öğrenmesi" olayı, insanın kavram

üretme, düşünme ve bilgi oluşturma kapasitesini simgeleyen önemli bir anlatım olarak değerlendirilebilir.

İnsanın madde üzerinde tasarruf edebilme yeteneği ve kavramlar aracılığıyla düşünme gücü, onun medeniyet kurabilen bir varlık olduğunu göstermektedir. İnsan olma süreci de tam olarak bu noktada başlamaktadır. İnsan, sahip olduğu akıl ve özgür irade sayesinde hayatını şekillendirme imkânına sahiptir. Ancak bu süreçte vahiy, insan aklına rehberlik eden ilahî bir destek olarak ortaya çıkmaktadır. Allah, vahiy aracılığıyla insanın doğru yolu bulmasına yardımcı olmuş ve hayatı bir imtihan alanı olarak insanın önüne koymuştur.

Bu bağlamda İslam ortak paydası, temel hak ve özgürlükler üzerine kurulu bir insan anlayışını da içermektedir. Kur'an'a göre kadın ve erkek aynı özden yaratılmıştır ve insanlık bakımından eşit değere sahiptir. İnsanlar arasındaki farklılıklar üstünlük sebebi değil, tanışma ve dayanışma vesilesidir. Kur'an'da bu durum şu ayetle ifade edilmektedir:

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız, O'na karşı sorumluluk bilinci en yüksek olanınızdır.” (Hucurât, 49/13).

Bu ayet, İslam'ın insan anlayışının temelinde eşitlik, sorumluluk ve ahlaki bilinç ilkelerinin bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an'a göre insanlar arasındaki tek üstünlük ölçüsü, takva olarak ifade edilen bilinçli sorumluluk duygusudur. Takva, yalnızca dini bir duyarlılık değil; aynı zamanda bilgiye dayanan bir ahlaki bilinç ve sorumluluk anlayışını ifade etmektedir.

Sonuç olarak İslam ortak paydası, tevhid inancı merkezinde şekillenen; akıl ve vahyin birlikte işleyişine dayanan; insan onurunu, özgürlüğünü ve sorumluluğunu esas alan kapsamlı bir değerler sistemini ifade etmektedir. Bu ortak payda doğru bir şekilde anlaşıldığında, Müslüman toplumlar arasındaki farklı yorumların çatışma sebebi olmaktan çıkıp düşünsel ve kültürel bir zenginlik haline gelmesi mümkün olacaktır.

İslâm, temelde insanın Kur'an'da belirtilen iman esasları doğrultusunda kendi akli ve hür iradesi ile Allah'a yönelmesini ve O'na teslim olmasını ifade eden bir dindir. Bu teslimiyet, körü körüne bir bağlılık değil; aksine bilinçli bir tercih, bilgiye dayalı bir kabulleniş ve sorumluluk bilinci ile gerçekleşen bir yöneliştir. İslam düşüncesinde iman, yalnızca dil ile ifade edilen bir kabulden

ibaret değildir; aynı zamanda aklın kavrayışı ve iradenin tercihi ile gerçekleşen bir bilinç durumudur. Bu nedenle İslam, insanın akıl ve özgür irade sahibi bir varlık olarak ilahî hakikati kavraması ve bu hakikat doğrultusunda hayatını düzenlemesi anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede İslâm, insanın Kur'an'ın rehberliği ile Allah'a teslim olması şeklinde tanımlanabilir. Kur'an, insanın varoluşunu anlamlandırmasına yardımcı olan temel ilahî rehberdir. İnsan, Kur'an'ın ortaya koyduğu ilahî ilkeleri anlayarak ve içselleştirerek Allah'a yönelir ve bu yöneliş sonucunda İslam dairesi içinde yer alır. Dolayısıyla İslam'a giriş, herhangi bir toplumsal aidiyetin veya geleneksel mirasın sonucu değil; bireyin kendi iradesiyle yaptığı bilinçli bir tercihin sonucudur.

İslam'ın en temel kurucu ilkesi ise tevhid inancıdır. Tevhid, Allah'ın var ve bir olduğuna iman etmeyi ifade eder ve İslam inancının merkezinde yer alır. Bu ilke, yalnızca Allah'ın birliğini kabul etmek anlamına gelmez; aynı zamanda insanın hayatını bu inanç doğrultusunda düzenlemesini de gerektirir. Tevhid inancı, bütün peygamberlerin insanlığa sunduğu ilahî çağrının özünü oluşturmaktadır. Kur'an'da ifade edildiği üzere tarih boyunca gönderilen bütün peygamberler, insanları Allah'ın birliğine iman etmeye ve yalnızca O'na kulluk etmeye çağırılmışlardır. Bu nedenle tevhid, yalnızca İslam'ın değil, vahiy geleneğinin tamamının merkezinde yer alan temel ilkedir.

Tevhid inancı, İslam'ın diğer temel iman esaslarını da beraberinde getirmektedir. Kur'an'da tevhid ile birlikte ahiret ve nübüvvet inancı da İslam inancının vazgeçilmez unsurları olarak belirtilmiştir. Ahiret inancı, insanın ölümden sonra yeniden dirileceğine ve dünya hayatındaki davranışlarından sorumlu tutulacağına iman etmeyi ifade etmektedir. Bu inanç, insanın hayatını sorumluluk bilinci ile yaşamasını sağlayan önemli bir ahlaki motivasyon kaynağıdır. Nübüvvet inancı ise Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek için peygamberler gönderdiğine ve Hz. Muhammed'in bu peygamberler zincirinin son halkası olduğuna iman etmeyi içerir.

Dolayısıyla İslam'ın temel ortak paydası, tevhid, ahiret ve nübüvvet inancından oluşmaktadır. Bir kimsenin İslam dairesi içine girmesi, bu temel esaslara kendi hür iradesi ile inanmasıyla mümkün olmaktadır. Bu inanç esasları, Müslüman kimliğinin en temel belirleyici unsurlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle bir insan, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, hangi kültürel veya

mezhepsel geleneğe mensup olursa olsun, eğer bu temel esaslara inanıyorsa İslam dairesi içinde yer almaktadır.

İslam'a giriş, bireyin kendi iradesiyle gerçekleşen bilinçli bir iman eylemidir. İnsan, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan ve tamamen özgür bir tercih ile bu inancı benimser. Kur'an'ın "Dinde zorlama yoktur" ilkesi de bu özgür tercih anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda iman, bireyin iç dünyasında gerçekleşen bilinçli bir yöneliş ve kabul sürecini ifade eder.

İslam dairesi içine giren, yani mümin olan bir kimse, bu inancın doğal bir sonucu olarak Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmeye çalışır. Bu çaba, iman ile amel arasındaki ilişkinin doğal bir sonucudur. İslam düşüncesinde iman yalnızca teorik bir kabul değil; aynı zamanda pratik hayatta ortaya konulan davranışlarla desteklenmesi gereken bir bilinç durumudur. Mümin birey, kendi özgür iradesiyle Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya çalışarak inancını hayatında somutlaştırır.

Bu süreçte bireyin iradesi ve sorumluluğu büyük önem taşımaktadır. İslam'a göre insan, yaptığı tercihlerin sorumluluğunu taşıyan bir varlıktır. Bu nedenle bir müminin ibadetleri yerine getirmesi veya ahlaki ilkeleri hayata geçirmesi, zorunlu bir dış baskının sonucu değil; bilinçli bir inanç ve sorumluluk bilincinin doğal sonucudur. İslam'ın ortaya koyduğu bu yaklaşım, bireyin özgürlüğünü ve sorumluluğunu merkeze alan bir din anlayışını ifade etmektedir.

Sonuç olarak İslam, insanın akıl ve özgür irade sahibi bir varlık olarak Kur'an'ın rehberliğinde Allah'a yönelmesini ve hayatını bu ilahî rehberlik doğrultusunda düzenlemesini ifade eden kapsamlı bir inanç ve değerler sistemidir. Bu sistemin temelinde tevhid, ahiret ve nübüvvet inancı yer almakta; bu üç temel ilke İslam'ın ortak paydasını oluşturmaktadır. Bu ortak payda, Müslümanların farklı mezhepsel ve kültürel yorumlara sahip olmalarına rağmen aynı inanç çerçevesinde bir araya gelmelerini mümkün kılan temel zemini oluşturmaktadır.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra vahiy süreci sona ermiş ve böylece ilahî mesajın doğrudan insanlara ulaştırıldığı dönem tamamlanmıştır. İslam inancına göre Hız. Muhammed son peygamberdir ve onunla birlikte nübüvvet kurumu nihai şeklini almıştır. Bu nedenle Hız. Peygamber'den sonra hiç kimsenin, doğruluğu tartışılmayacak, genel geçer nitelikte ve doğrudan Allah katından gelen özel bir bilgiye sahip olduğunu iddia etmesi İslam açısından

mümkün değildir. Vahyin sona ermesi, aynı zamanda dinin kurucu ilkelerinin tamamlandığı anlamına gelmektedir. Böylece İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak alanındaki temel esasları Hz. Peygamber'in hayatı boyunca ortaya konulmuş ve nihai biçimini kazanmıştır.

Bu durum, Hz. Peygamber'in sağlığında ortaya çıkan din anlayışının iki farklı boyutta değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu boyutlardan ilki evrensel nitelik taşıyan unsurlardır. İnanç esasları, temel ibadetler, ahlaki ilkeler ve dinin nihai hedefleri bu evrensel boyut içinde yer almaktadır. Bu ilkeler zamana ve mekâna bağlı olmayan, bütün insanlık için bağlayıcı nitelik taşıyan değerlerdir. İslam'ın evrensel karakteri de esasen bu ilkeler üzerinden şekillenmektedir.

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde ortaya çıkan din anlayışının ikinci boyutu ise tarihsel ve yerel nitelik taşıyan uygulamalardır. Bu uygulamalar çoğu zaman belirli bir zaman diliminin sosyal, kültürel ve siyasi şartlarıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla bu tür uygulamaların birebir aynı biçimde geleceğe taşınması ve her zaman bağlayıcı kabul edilmesi mümkün değildir. Bu ayrımın doğru yapılması, İslam'ın evrensel ilkelerinin tarihsel uygulamalarla karıştırılmasını engellemek açısından büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan din anlayışı, bir bütün olarak sonraki dönemlerde ortaya çıkan dini oluşumların değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt niteliği taşımaktadır. Peygamber dönemindeki tecrübe, İslam'ın temel ilkelerinin hayata nasıl yansıtılabileceğini gösteren en temel referans noktasıdır. Bu nedenle daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan dini yorum ve oluşumların yönünü belirleyen temel kıstas, Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkeler ve Hz. Peygamber'in örneklidir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan mezhepler, dini yorumlar ve çeşitli dini oluşumlar, esas itibarıyla İslam'ın anlaşılma biçimlerini ifade etmektedir. Bu süreçte artık dinin kendisinden ziyade dinin yorumlanma biçimleri söz konusu olmaktadır. İnsanlar yaşadıkları coğrafyanın şartlarına, sahip oldukları bilgi birikimine ve içinde buldukları kültürel çevreye bağlı olarak İslam'ı anlamaya ve yaşamaya çalışmışlardır. Bu durum, mezheplerin ve dini yorumların ortaya çıkmasını doğal bir olgu haline getirmiştir.

Beşerî nitelik taşıyan bütün düşünsel ve sosyal oluşumlar gibi mezhepler de eleştiriye ve yeniden değerlendirmeye açık yapılardır. Çünkü mezhepler ilahî

değil, insan ürünü yorumlardır. Bu nedenle herhangi bir mezhebin veya dini yorumun dinin kendisiyle özdeşleştirilmesi doğru değildir. Din ile dinin anlaşılma biçimlerinin birbirinden ayrıştırılamaması, geleneğin din haline getirilmesi sonucunu doğurabilir. Böyle bir durum ise dinin evrensel mesajının dar yorum kalıpları içine sıkıştırılmasına ve dinin etkinlik alanının daralmasına yol açacaktır.

Dinin yorumlarının din ile özdeşleştirilmesi, aynı zamanda İslam'ın evrenselliği ile de bağdaşmamaktadır. Çünkü bu durumda din anlayışı geçmişte oluşmuş yorumlara bağımlı hale gelir ve yeni şartlar karşısında esnekliğini kaybeder. Oysa İslam'ın evrensel karakteri, farklı zaman ve mekânlarda yeni yorumlara açık olmasını gerektirmektedir.

İslam ortak paydasının doğru anlaşılabilmesi için dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus da mezheplerin tarih anlayışları ile ilgilidir. Müslümanların on dört asrı aşan tarihleri boyunca ortaya çıkan hemen her mezhep, hatta birçok tarikat ve cemaat, kendisini Hz. Peygamber dönemine bağlama ihtiyacı hissetmiştir. Bu durum çoğu zaman tarihsel meşruiyet arayışı ile açıklanabilir. Bazı durumlarda mezheplerin görüşlerini desteklemek amacıyla Hz. Peygamber'e atfedilen hadislerin ortaya çıktığı, bazı durumlarda ise rakip grupları eleştirmek için hadislere başvurulduğu bilinmektedir.

Başlangıçta oldukça masum görünen bu süreç, zamanla farklı tarih anlatılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum özellikle Dört Halife dönemine ilişkin farklı yorumlarda açıkça görülmektedir. Hariciler, ideal dönem olarak genellikle ilk iki halife dönemini esas almışlardır. Şîi gelenek ise ilk üç halifeyi meşru kabul etmeyerek Hz. Ali'nin imametini merkeze alan bir tarih anlayışı geliştirmiştir. Ehl-i Sünnet ise dört halife sıralamasını fazilet sıralaması olarak kabul etmiş ve bu dönemi uzlaşmacı bir yaklaşım içinde değerlendirmeye çalışmıştır.

Gerçekte bu üç tarih anlayışı da hakikatin bütününe kapsamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü her biri belirli bir mezhepsel perspektif içinde şekillenmiştir. Bu durum, İslam ortak paydasının doğru anlaşılabilmesi için sağlıklı bir tarih anlayışının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Her mezhebin kendi tarih anlatısını oluşturması, ortak paydanın görünmez hale gelmesine ve mezheplerin kendilerini din ile özdeşleştirmelerine zemin hazırlayabilmektedir.

İslam ortak paydasının doğru anlaşılmasının önündeki önemli engellerden biri de mezheplerin kendilerini “fırka-i nâciye” yani kurtuluşa ermiş tek topluluk olarak görme eğilimidir. Tarih boyunca birçok mezhep ve dini grup, meşhur “yetmiş üç fırka hadisi”ne dayanarak kendisinin kurtuluşa eren tek topluluk olduğunu iddia etmiştir. Bu yaklaşım, mezhepler arasındaki ayrışmayı derinleştiren ve dini çoğulculuğu zayıflatan bir anlayışı beslemektedir.

Oysa İslam’ın temel yaklaşımı bireysel sorumluluk ilkesine dayanmaktadır. Kur’an’a göre her birey kendi inancı ve eylemlerinden sorumludur. Kimse başkasının günahını yüklenmez ve herkes yaptıklarının karşılığını görür. Kur’an’da ifade edildiği gibi insan için hem dünya hayatında hem de ahirette ancak hak ettiğinin karşılığı vardır. Bu nedenle kurtuluşun belirli bir mezhebe veya dini gruba mensup olmakla garanti altına alınması mümkün değildir.

Bu bağlamda “Dört Hak Mezhep” şeklindeki ifadelerin de tarihsel ve siyasi bir arka planının bulunduğu unutulmamalıdır. Bu ifade esasen İslam dünyasında yaşayan dört fikhi mezhebin tarihsel olarak kurumsallaşmış olmasına işaret etmektedir. Mezheplerin “hak” ve “batıl” şeklinde kesin bir ayrımla sınıflandırılması ise İslam’ın evrensel yaklaşımıyla tam anlamıyla örtüşmemektedir. Çünkü mezheplerin tamamı beşerî yorumların ürünüdür ve bu nedenle her mezhepte doğru kabul edilebilecek görüşler olduğu gibi eleştiriye açık yönler de bulunabilir.

İslam’da esas olan bireyin inancı ve sorumluluğudur. Bu nedenle “hak” ve “batıl” nitelendirmeleri mezhepler için değil, bireysel görüşler için kullanılabilir. Bir görüşün doğruluğu veya yanlışlığı değerlendirilirken temel ölçüt Kur’an’ın ortaya koyduğu ilkelerdir. Kur’an’ın kurucu ilkeleri esas alındığında, farklı yorumların bir arada var olabileceği ve İslam düşüncesinin bu çoğulculuk içinde gelişebileceği anlaşılacaktır.